

II. Meşrutiyet Yıllarında Bir Girişim: Ticaret ve Nafia Memurini Teavün ve İktisad Şirketi

Ömer Karaoğlu¹

Özet: Osmanlı devletinin Tanzimat'la belirginleşen hukuki, bürokratik ve mali değişim sürecinin ardından II. Meşrutiyet yıllarında geleneksel yapı ve kodlardan hayli farklılaşmış yeni kurumlar tesis edildiği bilinmektedir. II. Meşrutiyet devresinde kamu hizmetinde çalışmakta olanlar için emeklilik ve yardımlaşma sandıklarından farklı bir tecrübe örneği olarak şirket yapıları kurulduğu ve bunların modern finansal araç ve işlemlerle faaliyette buldukları görülmektedir. Personelin maaş dönemlerinde ayırdıkları fonların faiz getirisi elde edecekleri araçlarla ve farklı yatırım alanlarında nemalandırılmasıyla tasarruflarını artırmak ve yine kurum içi kredi yoluyla dayanışma işlevi görmek, bu şirketlerin başlıca amacıydı. Ticaret ve Nafia Nezareti çalışanlarına yönelik Teavün ve İktisad Şirketi, memur ve kâtip kadrolarında görev yapan personelin tasarruflarını artırmak ve yardımlaşmalarını sağlamak amacıyla 1908 yılında kurulmuştu. Bu kısa çalışmada adı geçen şirketin kuruluş nizamnamesine göre örgütlenmesi, sermaye yapısı, vereceği borçlar ve satışa sunacağı tahvillerle nihayet on yılın sonunda gerçekleşmesi planlanan tasfiye işlemlerine dair bilgilere yer verdik. Elde ettiğimiz belgelerle 1908-1910 devresi içinde gerçekleşen iki yıllık sermaye birikimine, hesap özetleri ve satın alınan tahvillerin değerleri ve faiz hesaplarını ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, Tahvil, İkrâzât, Faiz

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan itibaren geçirdiği idari-bürokratik değişim ve dönüşümlerle başlayan süreçler, geleneksel kurumlar içinde yaşatılmaya çalışılan sosyal güvenlik, dayanışma gibi işlevleri batı tipi kurumsal yapı arayışlarına yöneltmiştir. Asker ve sivil memurlar, işçiler ve diğer çalışan kesimler için bu tür yeni girişimler, II. Meşrutiyet yıllarında geleneksel yapı ve kodlardan hayli farklılaşmış yeni kurumlarla belirginleşecektir. Devlet teminatı ve doğrudan müdahalesini içermeyen vakıf tecrübesi modernleşme sürecinde ağırlığını yitirmeye başlarken memur ve diğer çalışan kesimlere yönelik nimet-külfet paylaşımını ve rasyonel muhasebe mantığını temsil eden yapıların tesisine çalışılmıştır. Tanzimat'ı izleyen yıllarda özellikle askeri ve sivil devlet çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirilen tekaüd (emeklilik) ve yardımlaşma sandıklarından farklı olarak yine devlet kurumları çevresinde şirket unvanlı kurumlar tesis edilmiştir (Orhan, 2015: 201). Kamu hizmetinde çalışmakta olanların maaş dönemlerinde ayıracakları fonların faiz getirisi elde edecekleri araçlarla nemalandırılmak suretiyle tasarruflarını artırmak ve yine kurum içi kredi yoluyla dayanışma işlevi görmek, bu şirketlerin başlıca amacıydı.

1908 Devrimi'nin ardından Osmanlı ülkesinde sermaye birikimi konusundaki yetersizlikler İttihatçı kadronun Maliye Nazırı Cavit Bey tarafından vurgulanmış ve şirketleşmenin bu soruna özellikle anonim şirketler kurulmasıyla çözüm üretmek gerektiğini ileri sürmüştü. Tasarrufların artırılması ve girişimciliğin teşvikine yönelik arzular, 1908-1914 devresinde liberal eğilimli politikaların öne çıktığı ortamda, savaşların da etkisiyle izlenen politikalar istenen meyveleri verememişti. 1914 Dünya savaşı ile birlikte Müslüman-Türk unsurlara alan açmak için uygun koşullar oluşmuş ve milli bir iktisadi siyaset izlenmeye başlamış, bu doğrultuda milli şirketler kurulmuştu. İktisadi hayatı zora sokan gelişmeler memurları da hayli sarsacaktı (Toprak, 1982: 56 ve 1995:148-149).

İttihatçıların, tüccar ve sanayicilere yönelik politikalarla kurulmasını özendirdiği şirketlere nispetle kamu kesiminde görevli memurların tasarruflarını değerlendirmesi ve sermaye biriktirmesini amaçlayan şirketleri konu alan çalışmaların hayli sınırlı olduğu görülmektedir.

İktisadiyat mecmuasının 1916 yılı yazında konu ettiği ve İttihatçıların kurduğu anonim şirketlerden memurla ilgili olanları ele alan makaleler yer almıştı. Bu makalelerden ilkinde Dâhiliye Nazırı Talat Bey öncülüğünde memur şirketleri kurulması için bir komisyon çalışması yapıldığı kaydedilmektedir. Yazıda kooperatif yönteminin başarısızlıklarına değinildikten sonra bu tür yapıların memur kesimi için elverişli olabileceği belirtilmektedir. Kooperatif şirketleriyle piyasadaki aracı tüccarlara akan ortalama yüzde 20-25 kârın memurun cebinde kalarak refahına, dolayısıyla devletin bütçesine de olumlu katkı yapacağı ifade edilmektedir. Bu noktada teavün (dayanışma) şirketleri ile yapılabilecek her faaliyetin bu ticari kooperasyonlarla da gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır. Memurun gıda, giyim, sağlık vb. ihtiyaçlarını temin yanında verimli çalıştırılmayan yardımlaşma sandıklarının gördüğü işleri kolaylıkla görebileceği anlatılmaktadır. Bir diğer makalede dikkat çekilen bu konunun pratik örnekleri ortaya çıkmaktaydı (*İktisadiyat*, 1/25, 1916: 1). Bir diğer makalede ilgi çekici bir not olarak memurların bir makine gibi yaşamaları, girişimci olmamalarının gerçek sebebinin yeteneksiz olmaları değil geçim kaygısı olduğu belirtilmektedir (*İktisadiyat*, 1/23, 1916: 4-5).

İstanbul'da küçük memurların kaliteli ve uygun fiyatlı mal satın alması, düşük vb. giderleri içinde külfet oluşturan ihtiyaçlarını taksit yöntemiyle kolay temin edebilmesi için bir şirket kurulduğu görülmektedir (Ahmed, 1996: 54-55). "Memurîn Levâzım Anonim Şirketi" unvanlı bu memur şirketi şirket memur birikimini tasarruf ve ticari faaliyete yöneltmeye çalışan örneklerdendir. Şirket memurlara kişi başı 5 lira değerinde tahvil satarak 50 bin lira sermaye elde edecek, hisseleri ise yine memur, emekli mazullere satacaktır. Sermaye birikimlerini memur yararına değerlendirmek ve savaş yıllarının kıtlık ve enflasyon

ortamında ihtiyaç duyulan emtiayı uygun fiyatlarla sağlamayı amaçlamıştı. Şirket Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in desteği ve Ticaret Nezareti'nin gerekli işlemleri yerine getirmesiyle tamamlanmıştır. Sermayenin yüzde 10'u ele geçer geçmez faaliyete başlayacağı belirtilmektedir. Şirketin Anadolu'da da sade yağ, zeytin yağı, peynir, gaz, odun-kömür vb. temin amacıyla imalathaneler kurarak tarım ve sanayinin gelişimine katkı sağlayacağı kaydedilmiştir. Benzer şirketlerin İzmir ve Beyrut'ta da kurulduğu bilinmektedir (İktisadiyat, 1/25, 1916: 4-5).

Bir diğer memur girişimi olan Beyrut'taki şirketleşme için adı geçen vilayetin resmi gazetesinde yer alan bir makaleye atıf yapılarak buradaki toplam memur maaşının 11.200 lira olduğu, hademe vb. maaşları düşünce yaklaşık 10.000 lira hesabıyla ve maaşlarından yüzde 5'ini vermeyi kabul etmeleri halinde bir kerede 500 lira sermayeye ulaşacağı ifade edilmektedir. Ancak şirket yönteminde bu yolla değil örneğin birer liralık hisse senedi satışıyla sermaye toplanması gerektiği, sermayenin daha fazlayı hedefleyebileceği kaydedilmektedir. Müşterisi ve sahibi memurlar olan şirketin diğer müşterilere de hizmet verebileceği, tüccarla da fiyatları düzenleyici bir rekabet içine girmiş olacağı belirtilmektedir (İktisadiyat, 1/25, 1916: 5).

Bu çalışmamızda yukarıda sözü edilen şirketleşme çabalarından kısa bir süre önce, yine memur kesiminin kredi yoluyla finansmanı ve birikimlerini artırma amacıyla tesis edilen bir teavün ve iktisad (yardımlaşma ve iktisat) şirketi örneği ele alınacaktır. Şirket, bir yandan ilgili memurların kendi birikimlerini bir kredi imkânına dönüştürürken diğer yandan uygun modern finansal işlemlerle gelir elde etme amacıyla kurulmuştur. Şirketin üyelerine verdiği krediler ve diğer kurumlardan alınan tahvillerle gelir elde ettiği görülmektedir.

Ticaret ve Nafia Memurini Teavün ve İktisad Şirketi

Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet'in ilk devresinde (1908-1914) tasarruf ve sermaye birikimi sorununa bir çözüm arayışı içinde olduğu bilinmektedir. Yabancı sermayenin teşviki ve yerli tasarrufun artırıl-

ması gayretleri bu ilk devrede çeşitli girişimlere konu olmuştu. Müslüman-Türk girişimcilerin ve milli bankacılığın güçlendirilmesi yolundaki çabalar dünya savaşı yıllarında daha kapsamlı ve etkin bir politikaya dönüşecekti (Toprak, 1982: 151). Tasarruf artırma amacına yönelik farklı bir çabayı devlet memurları çevresinde de finans merkezli bir dayanışma girişimi olarak izleyebilmekteyiz.

Ticaret ve Nafia Memurini Teavün ve İktisad Şirketi adlı girişim, kuruluş nizamnamesinde belirtildiği üzere adı geçen nezaretin memur ve katip kadrosunda görevli personel arasında yardımlaşma ve tasarrufları artırma amacıyla tesis edilen kuruluşların bir örneği sayılabilir (Nizamname-Fasl-ı evvel, 1326: 4).

Şirket nizamnamesinde 1 Mart sene 1326 tarihinden 1 Mart sene 1336 tarihi (1908-1918) yıları arasını kapsayacak şekilde on yıllık bir faaliyet süresi için kurulduğu kaydedilmektedir. Şirket, nezaretin koruması ve nezaret yardımcısının başkanlığında idare edilecektir. Kurumun nizamnamesi ve mali tablolarına bakıldığında faaliyet gelirlerinin büyük bölümü hissedarların taksit ödemeleri, verilen borçlardan ve satın alınan tahvillerden elde edilen faiz gelirleri ile bankalarda açılan mevduat hesaplarından sağlanan faiz gelirlerinden oluşmaktadır.

Şirketin 1908 yılına ait nizamnamesi üzerinden idari örgütlenmesi, sermaye yapısı, vereceği borçlar ve satışa sunacağı tahvillerle nihayet on yılın sonunda gerçekleşmesi planlanan tasfiye işlemlerini ele aldıktan sonra 1326-1327 (1908-1910) devresi içinde gerçekleşen sermaye birikimine, hesap özetleri ve satın alınan tahvillerin değerleri ve faiz hesapları vd. işlemlerine yer vereceğiz.

Şirketin İdari Yapısı: Şirketin yönetim kurulu hissedarlardan oluşan genel kurul tarafından bir yıl süreyle seçilen 5 üyeden oluşacaktır. Aralarından bir başkan ve muhasip seçecek olan yönetim kurulu her yıl genel kurul oylamasıyla değiştirilebilecektir. Kurul kararları oy çokluğu esasına göre alınacaktır. Boşalan yönetim kurulu üyeliğine her yıl genel kurul kararıyla uygun biri atanana kadar bir yönetim kurulu üyesi vekâlet edecektir. Yönetim kurulu üyeleri için en az beş

hisseye sahip olma şartı aranacaktır. Yönetim kurulu her altı ayda bir tüm işlemlerini gösterir şirket bilançosunu ve her yıl şubat sonunda ikinci bir bilançoyla birlikte mali raporu genel kurula sunacaktır. Nizamnameye aykırı işlemlerden doğabilecek zararın tazmin edilmesi, yönetim kurulu üyelerinin müteselsil sorumluluğu altındadır (Nizamname/fasl-ı sâlis, 1326: 10-11).

Genel kurul tüm hissedarlardan oluşmakta olup şirket sermayesinin yarısına sahip hissedar hazır bulunmadıkça müzakere olamayacak, bir hafta sonra hisse sayısına bakılmaksızın toplantı tekrarlanacak, oy çokluğuyla alınan kararlar diğer tüm üyeleri bağlayacaktır. Yönetim kurulu her yılın Mart ayı başlarında genel kurulu olağan toplantıya çağırarak, hissedarların yarısının isteğiyle genel kurul olağanüstü toplanabilecektir. Çağrı duyurusu nezarete ait dört ayrı toplantı yerinde toplantı gününden bir hafta önce yapılacaktır. Toplantıya nezaret yardımcısı başkanlık edecek, en az on hissedarın muhtemel teklifleri toplantı gününden en az on gün önce gündeme dahil edilebilecektir (Nizamname/fasl-ı sâlis,1326:12-13).

Şirketin Sermaye Yapısı ve Hisseleri: Şirket 350 hisse ihraç ederek dağıtacaktır. Şirketin sermayesi; hisse başına aylık 1 mecdi taksit, katılanların bir kereye mahsus yine hisse başına 10 guruş katılım bedelleri, şirkete yapılan bağışlar ve nihayet verilen borç ve tahvillerden ele geçecek gelirlerden oluşacaktır. Her bir hisse sahibi en fazla 20 hisseye sahip olabilecek, taksitleri şirket başkanı, vezne ve muhasebe mühürleriyle cüzdanlarına işlenecektir. Anlaşılan 28 Şubat 1326'da şirketin ödenmiş sermayesi 350 hisse için 89.086 guruş olarak gerçekleşmiştir.

Hisse defterleri nama yazılı olduğundan başkasına devredilemezdir. Hisse taksitlerinin ödenmesi konusunda titiz davranıldığı anlaşılmakta, maaşları izleyen sekiz gün içinde taksidini ödemeyen hisse sahipleri, daha önceki taksitlerin toplam bedeli ödenerek elde edilen karlardan hiçbir ödeme yapılmaksızın ihraç edilecektir.

Hissedarların herhangi bir nedenle memuriyetten ayrılmaları ha-

linde yaptığı tüm ödemeler ve o tarihe kadar hissesine düşen temettü toplamı kendisine ödenecektir. Vefat halinde aynı işlem ilgili yakın-
lara yapılacaktır.

Tablo 1. 1 Mart 1326-29 Şubat 1327/ Şirketin Mevcut Sermayesi

	guruş	santim
28 Şubat 1326'da şirketin mevcut sermayesi	89 086	47
29 Şubat 1327'ye kadar ikinci sene safi hasılatı	73 657	79
1 Mart 1328'de şirketin mevcut sermayesi	162 744	26

Kaynak: Nafia Nezareti Teavün ve İktisad Şirketi 1327 Senesi Hülasa-i Hisabiyyesi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası.

Tablo 2. Mevcut Sermayenin Cinsleri

	guruş	santim
Doyçe Bank Cari Hesabında Korunan Meblağ	21 812	63
Kasada Mevcut Nakit	1 777	25
Dâhilen İkras Edilen (Mevcut Senetlerden)	64 514	50
Tahvilat (Cetvel 4'de)	74 639	88
	162 744	26

Kaynak: Nafia Nezareti Teavün ve İktisad Şirketi 1327 Senesi Hülasa-i Hisabiyyesi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası.

Emeklilik durumunda aynı haklardan yararlanabileceği gibi şirket hissedarlığına devam etmeyi de tercih edebilecektir. Boşta kalan hisseler o günkü değerleri üzerinden şirket yönetiminin hazır olduğu mecliste yine nezaret çalışanlarına açık artırma ile satışa sunulacaktır. Şirket sermayesinin yüzde 50'si verilecek borçlara, yüzde 45'i kırk beşi alınacak tahvillere ve yüzde 5'i ihtiyat akçesine ayrılacak, borçlar ve tahvillere ayrılacak miktar genel kurul kararıyla artırılıp

azaltılabilecektir. İhtiyat akçesi 50 lira düzeyine ulaşırsa bu adla borçlanılabilecek ve tahvil alım-satımı yapılabilecektir (Nizamname / fasl-ı evvel, 1326: 4-6).

Şirket kasasında 30 lira nakitten fazlası tutulmayacak, fazla miktar İstanbul'da bir muteber bankaların cari hesabına aktarılacaktır. Şirket adına satılacak tahvillerin türü ve numaraları hissedar cüzdanlarına kaydedilecektir. Şirketin 50 liranın üstünde gerçekleşen temettuatı %10 şirket sermayesi artışı için ayrıldıktan sonra kalan kısmı hissedarlara dağıtılacaktır (Nizamname / fasl-ı evvel, 1326: 6-8)

Şirketin Verdiği Krediler ve Şartları: Şirketin verdiği kredilerin faizi yıllık yüzde 9 olarak tespit edilmiştir. Şirketten kredi kullanan hissedarların kullandıkları kredilerin tutarı verdiği hisse miktarının toplam değerinin yüzde 75'inden fazla olamaz. Borç ödenene kadar da cüzdanı şirket veznedarı tarafından rehin olarak tutulacaktır. Alınan kredi tutarının yıllık yüzde 9 üzerinden kredi süresine ait faizini (ki 1 seneye sınırlıdır) peşin olarak ödeyecek ve kredi ödemeleri bitmeden ikinci kez kredi alamayacaktır (Nizamname / fasl-ı sâni, 1326: 9).

Şirketin Tasfiyesi: Şirket on yılın bitiminde işlemlerin ve muhasebesinin tasfiyesine gidecek, yönetim kurulunca hazırlanan bilanço genel kurul onayından geçtikten sonra bu işlemler için beş hissedar görevlendirilecektir. Görevliler on yılın sonunda biriken sermayeyi, tüm karları ve tahvilleri nakden hesaplayarak hissedarlara hisseleri oranında dağıtarak işlemleri tamamlayacaktır (Nizamname / fasl-ı hâmis, 1326: 13).

Şirketin 1326-27 Yılları Mali Görünümü: İlgili yılın faaliyetleri sonunda ilk sekiz aylık dönemde taksitler düzenli olarak tahsil edilmiş ve toplamda 81.020 guruş ele geçmiştir. Ancak bu rakam göstermektedir ki son dört ay muhtemelen ayrılan hissedarlar nedeniyle tahsilat bir miktar düşmüştür. Bu dönemin hesap özetinde görüldüğü üzere 33 kadar hisse münhal kalmış ve bunlar için ilgili hissedarlara toplam 12.134 guruş ödeme gerçekleştirilmiştir.

Verilen borçlardan 4.237 guruş, tahvil faizlerinden 923 guruş, De-

utstche Bank'ta bulunan cari hesaptan 748 guruş faiz geliri ve çeşitli diğer gelirlere 330 guruş elde edilmiştir. Böylece borçlardan ele geçen faizler ilk sırada yer alırken, bunu tahvil faizleri geliri ile banka hesabındaki paranın faiz getirisi izlemektedir. Verilen borçlardan ilk yıl 4.237 guruş faiz geliri ele geçerken iki yıllık dönemde toplam 64.514 guruş değerinde borç verildiği anlaşılmaktadır.

En büyük gider kalemi münhal hisseler için hisse sahiplerine yapılan 12.134 guruşluk ödemedir. Bunu pul, hisse defterleri ve bilanço basım giderleri ile şirket kâtiplerine verilen ikramiyeler izlemektedir. Net gelir 73.657 guruş civarında gerçekleşirken önceki yılın (1326) toplam sermayesi olan 89.086 guruşa ilaveten 1327 yılı net gelirler toplamı olan 73.657 guruşla birlikte 1328 mali yılı başı itibarıyla 162.744 guruşluk bir sermaye toplamına ulaşıldığı görülmektedir.

Tablo 3. Nafia Nezareti Teavün ve İktisad Şirketinin
1327 Senesi Mart-başı Şubat-sonuna Kadar Olan Hâsılat Cetveli

Aylar	Taksit	Dâhili İstikraz Faizi	Tahvilat Faizi	Cari Hesap Faizi	Muhtelif Hâsılat
	guruş	guruş	guruş	guruş	guruş
	santim	santim	santim	santim	santim
Mart	7 000	177 75			112
Nisan	7 000	210	556 20	-	2
Mayıs	7 000	223 25			
Haziran	7 000	264	22 68		
Temmuz	7 000	307 50	82 8	455 76	30

Ağustos	7 000	306 75	49 40		
Eylül	7 000	386 25	10		5
Teşrini-i Evvel	7 000	433 75	28 8		
Teşrini-i Sani	5 820	429			
Kanun-u Evvel	6 500	500 25			144
Kanun-u Sani	6 320	483 75	22 68	292 68	10
Şubat	6 380	504 75	152 28		27
	81 020	4 237	923 40	748 44	330
Yekûn	87 258 guruş 84 santim				

Kaynak: Nafia Nezareti Teavün ve İktisad Şirketi 1327 Senesi Hülasa-i Hisabiyesi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı.

Tablo 4. 1 Mart 1327-29 Şubat 1327 Arası Genel Hesap Özeti

	guruş	santim
GELİRLER		
Ödenen Taksit Toplamı	81 020	
Tahvilat Faizi	923	40
Dâhili İkrazattan	4 237	
Doyçe Oriyent Bankasıyla Olan Cari Hesaptan	748	44
Muhtelif Hasıllattan (Defter Bedeli gibi)	330	
Yekûn	87 258	84
GİDERLER		
Bankaya Verilen Muhafaza Ücreti	52	92

Şirket İşlemlerinin Kaydı İçin Alınan İki Defter	40	
Mısır Emlak Bankası Tahvilatının Sigorta Ücreti	109	8
Doyçe Orient Bankasına Ödenen Faiz	7	55
Şirket Kâtiplerine Verilen İkramiye	400	
Önceki Sene Bilançosunun Basımı İçin	128	50
İkinci Defa Bastırılan Hisse Defterleri İçin	668	
Senet Basımına Verilen	30	
Pul Parası	31	
Yekûn	1 467	5
Münhal 33 Hisse Karşılığı Ödenen Meblağ	12 134	
Düşülmesi Gereken	13 601	5
1327 SENESİ SAFİ HÂSILATI	73 657	79

Kaynak: Nafia Nezareti Teavün ve İktisad Şirketi 1327 Senesi Hülasa-i Hisabiyyesi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı.

Şirketin 1326-27 Dönemi Tahvil Alımları: 1326 mali yılı içinde şirket, Şark Demiryolları İşletmesi tarafından ihraç edilmiş olan 1870 ihraç tarihli 8.256 guruşluk, Paris Belediyesi'nin 1865 ve 1871 ihraç tarihli değerinde 7.104 guruşluk, Fransız Emlak Bankası'na ait 1879-80 ihraç tarihli 4.816 guruşluk ve nihayet Mısır Emlak Bankası'nın 1886, 1903 ihraç tarihli 22.430 guruş değerinde tahvillerini satın almıştır. Alınan tahvillerin toplam değeri 42.608 guruş olup en yüksek pay Mısır Emlak Bankası'na aittir.

1327 yılında ise Şark Demiryolları'ndan 1870 ihraç tarihli 19.475 guruşluk, Paris Belediyesi'nden 1870 tarihli 2.556 guruşluk, Fransa Emlak Bankası'nın 1880 tarihli 2.376 guruşluk ve Mısır Emlak Bankası'ndan 1886 ve 1903 tarihli 7.623 guruşluk olmak üzere toplam 32.031 guruş değerinde tahvil satın alınmış olduğu görülmektedir.

Bu suretle 1326-27 yıllarına ait olmak üzere şirket adına satın alınan tahvillerin toplam maliyeti 74.639 guruş olarak gerçekleşmiştir. Şirketin hisse sahiplerinin taksit ödemeleri ve tahvil alımlarının takibi için hazırlanarak bastırılmış on yıllık defterin kayıt içermeyen ör-

neğini bölüm sonunda Ek 2’de görmekteyiz. Taksit ödemelerinin kaydedildiği hisse sahibinin ismi ve mahlası, memuriyeti, ikamet bilgisi ile reis, muhasip, veznedar ve hissedarının mührü için ayrılmış kısmın yer aldığı başlangıç sayfasının ardından 1 Mart 1326 tarihinden başlamak üzere on yıllık taksitlerin yer aldığı bölüm, sonra da tahvillerin isim, aded ve numaralarının yer aldığı sayfalardan birkaç örnek görülmektedir.

Tablo 5. 1326 Senesi Tahvil Alımları

Tahvilat	İhraç Tarihi	Numara	Frank Olarak Piyasası	Lira Olarak Maliyeti	Lira=108 Olarak Maliyeti
Şark Demiryolları	1870	436.644	217,50	95,92	10.359,36
	1870	455.497			
	1870	461.446			
	1870	486.530			
	1870	680.469			
	1870	924.353			
	1870	999.161			
	1870	1.202.749			
	1870	1.287.875			
	1870	1.290.612			
	1870	1.330.421	191,50	84,41	9.116,28
	1870	1.332.182			
	1870	1.334.165			
	1870	1.336.451			
	1870	1.350.007			
	1870	1.350.008			
	1870	1.350.009			
	1870	1.350.011			
	1870	1.350.012			
1870	1.350.013				
Paris Belediyesi	1865	13.792	544,10	23,67	2.556,36
Fransa Emlak Tahvili	1880	93.546	505,10	22,00	2.376,00
Mısır Kredi Konsiye	1886	353.446	346 25	45,78	4.944,24
	1886	361.265			
	1886	388.090			
	1903	528.407	281,50	24,81	2.679,48

	1903	583.107			
			Yekûn	296,59	32.031,72

Kaynak: Nafia Nezareti Teavün ve İktisad Şirketi 1327 Senesi Hülasa-i Hisabiyyesi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası.

Tablo 6. 1327 Senesi Tahvil Alımları

Tahvilat	İhraç Tarihi	Numara	Frank Olarak Piyasası	Lira Olarak Maliyeti	Lira=108 Olarak Maliyeti
Şark Demiryolları	1870	291.786	216	47,52	5.132,16
	1870	373.128			
	1870	675.520			
	1870	1.005.032			
	1870	1.819.739	219	28,93	3.124,44
	1870	1.060.318			
	1870	1.068.567			
	1870	1.192.735			
Paris Belediyesi	1865	253.348	551	24,26	2.620,08
	1865	422.079	546,65	23,83	2.573,64
	1871	423.196	405,60	17,68	1.910,52
Fransız Emlak Bankası	1879	34.429	513,60	22,20	2.397,60
	1880	862.561	513,60	22,40	2.419,20
Mısır Emlak Bankası	1886	13.076	333,50	44,03	4.755,24
	1886	13.077			
	1886	13.078			
	1886	98.040	315,50	41,59	4.491,72
	1886	141.475			
	1886	188.555			
	1886	126.875	325,50	14,32	1.546,56
	1886	121.244	316,80	27,88	3.011,04
	1886	310.107	338,25	29,76	3.214,08
	1886	261.098			
	1886	339.028			
	1886	327.292	322,75	14,20	1.533,60
	1903	628.376	273	12	1.296
	1903	748.859	271,61	13,91	2.582,28
	1903	748.860			
			Yekûn	394,52	42.608,16

Kaynak: Nafia Nezareti Teavün ve İktisad Şirketi 1327 Senesi Hülasa-i Hisabiyyesi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası.

Sonuç

Tanzimat'ı izleyen yıllarda devlet çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirilen tekaüd ve yardımlaşma sandıklarından farklı bir olarak yine devlet himayesinde ve fakat personelin finansal varlıklar üzerinden birikim elde etmeleri, kredi imkânı bulabilmeleri amacıyla şirket unvanlı kurumlar tesis edilmiştir. Kamu hizmetinde çalışmakta olanların maaşlarından ayıracakları meblağlarla taksitler halinde yaptıkları ödemelerden oluşan sermaye nemalandırılmak suretiyle tasarruflarını artırmak ve yine kurum içindeki pay sahiplerinin kredi yoluyla dayanışmalarını temin etmek bu şirketlerin başlıca hedefiydi.

Ticaret ve Nafia Memurini Teavün ve İktisad Şirketi ünvanlı şirket, nizamnamesinde zikredildiği üzere ilgili nezaretin kadrosunda görevli personelin yardımlaşması ve elde edecekleri karlarla tasarruflarını artırmaları amacıyla tesis edilen bir kurumdur.

Şirketin 1 Mart sene 1326 tarihinden başlayarak (1908-1918) on yıllık bir faaliyet süresi için kurulduğu kaydedilmektedir. Şirket, Ticaret ve Nafia nezaretinin koruması altında, nazaret muavini başkanlığında yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Şirketin fonları, hissedarların taksit ödemeleri, bağışlar, verilen borçlar ve satın alınan tahvillerden elde edilen faiz gelirleri ile bankalardaki mevduat hesaplarından sağlanan faiz gelirlerinden oluşmaktadır.

Şirketin 1326-1327 (1908-1910) devresi içinde yaklaşık iki sene sonunda gerçekleşen sermaye birikimine, hesap özetleri ve satın alınan tahvillerin değerleri ve faiz hesaplarına yer verdiğimiz çalışmamızda, 1328 mali yılı başı itibarıyla şirketin 162.744 guruşluk bir sermaye yekununa ulaştığı görülmektedir. Yine 1326-27 yıllarına ait olmak üzere şirket adına satın alınan tahvillerin toplam değerinin 74.639 guruş olarak kayda geçtiği, satın alınan tahvillerin başta Şark demiryollarına ait olmak üzere, Fransız emlak ve belediye tahvilleri ile Mısır emlak tahvillerinden oluştuğu görülmektedir. Bu arada kuruluş yılından bir yıl sonra 315 hissenin 33 adedinin bir biçimde

münhal kaldığı ve şirketin bu hissedarlarına yüklü bir ödeme yaptığı anlaşılmaktadır.

Her durumda şirketin bu kısa muhasebe dönemine bakıldığında dahi hatırı sayılır bir net kar elde ettiği ve hissedarlarına tasarruf sağladığı söylenebilir.

EK: Ticaret ve Nafia Memurini Teavün ve İktisad Şirketi nizamname-i dahiliyesidir

Mukaddime

Ticaret ve Nafia Nezareti memurin ve ketebesi meyanında bir taraftan yekdiğerin ihtiyacatına muavenet idebilmek ve diğler taraftan emr-i iktisad ve tasarrufu temin ve teshil eylemek üzere bir şirket teşkil idilmişdir.

Fasl-ı Evvel

Şirketin Maksadı, Unvanı ve Sermayesi

Birinci madde

Ticaret ve Nafia Nezareti memurini meyanında akçe iddihar ve ikraz itmek suretiyle emr-i iktisad ve teavün için bir şirket teşkil itmişdir

İkinci madde

Şirket makam-ı nezaretin himayesi ve nezaret muavininin riyaset-i fahriyyesi tahtındadır

Üçüncü madde

Şirketin unvanı Ticaret ve Nafia Memurini Teavün ve İktisad Şirketidir.

Dördüncü madde

Şirketin müddeti 1 Mart sene 1326 tarihinden 1 Mart sene 1336 tarihine kadar devam itmek üzere on seneden ibarettir.

Beşinci madde

Şirketin sermayesi: evvela şirkete iştirak ideceklerin beher hisse bedeli olarak şehri virecekleri birer mecdi ile hisse başına bir defaya mahsus olmak üzere virilecek duhuliyeden teraküm iden mebalığ, saniyen şirkete vuku' bulacak teberruat, salisen ikrazat ve tahvilat ikramiyelerinden hasıl olacak temettuattır.

Altıncı madde

Her hissedar beher hisse için her ay bir mecdi virecektir. İşbu bir

mecidi taksid nezaretçe her ay maaş itası gününde hisse sahibi tarafından doğrudan doğruya şirket veznedarına virilecektir. Şirket üç yüz elli hisse ihraç ve tevzi idecektir.

Yedinci madde

Bir hissedar yirmi hissedenden fazla hisse alamayacaktır

Sekizinci madde

Hisse veyahut hisselerle mukabil sahibinin isim ve mahlas ve memuriyet ve mahall-i ikametini ve mührünü ve alacağı hisse miktarını mübeyyin ve şirketin mühriyle şirketin reis ve vezne ve muhasibi mühürlerini ve sıra numarasını havi bir cüzdan ita olunacak ve bu cüzdanda irae idilen taksid şehri hanesine taksid virilince veznedar tarafından taksid alınmıştır ibaresini havi damga vaz' olunacaktır.

Dokuzuncu madde

Hisse sahibi maaş ita olunduğu tarihten itibaren nihayet sekiz gün zarfında hisseleri taksidini gerek bizzat ve gerek bi'l-vasıta ita itmediği surette bu babda bir gün mazeret makbul olmayarak kendisine ihtara hacet kalmaksızın hisse sahibi o güne kadar hisselerine isabet edecek temettüden istisna edilerek yalnız virmiş olduğu tekasid mecmu kendüsüne virilmek üzere hesabı kat' ve hissedaran meyanında ihraç olunur.

Onuncu madde

Bir defa olmak üzere beher hisse başına duhuliyeye namıyla 10 guriş ita olunacaktır.

On birinci madde

Hisse sahibi her ne sebeple olursa olsun merkez-i nezaretteki memuriyetiyle kat'ı alaka itdiği takdirde o tarihe kadar virdiği akçe ile en son hesap neticesinde hisse başına tahakkuk itmiş olan temettü tamamen kendüsüne iade olunacaktır. Vefat vukuunda kezalik tarih-i vefata kadar hisse ve buna isabet iden temettuat ibraz olunacak evrak-ı müsbite üzerine alakadarane ifa olunur. Tekaudi icra olunacaklar baladaki ahkamdan istifade itmekde veyahut kema kane hissedar kalmakda muhtardırlar.

On ikinci madde

Hisse cüzdanları nam üzerine muharrer olub devrolunamaz.

On üçüncü madde

Münhal olan hisseler o günkü kıymeti esas itibar olunarak meclis-i idare-i şirket huzuruyla ve müzayede tarikiyle nezaret müstahdeminine satılır.

On dördüncü madde

Şirket sermayesinin yüzde ellisi ikrazata ve yüzde kırk beşi ikramiyeli tahvilata ve yüzde beşi ihtiyat akçesine hasır ve tahsis olunacaktır. Şu kadar ki ikrazat ve tahvilat karşılığı miktarı her sene meclis-i umumi kararıyla tezyid veya tenkıs olunabilecektir. İhtiyat akçesi elli liraya baliğ olduğu takdirde bu namla akçe ikraz edilerek ihtiyat akçesi için tayin olunan miktar tahvilat mubayaasına hasır ve zamm idilecektir.

On beşinci madde

Şirketin sanduğında hiçbir zaman nakden otuz liradan ziyade akçe bulundurulmayacaktır. Fazlası hesab-ı cari ile darsaadetde bulunan muteber bir veya birkaç bankaya tevdi olunacaktır.

On altıncı madde

Bank ile şirket namına vaki olacak bi-l cümle muamelat, şirketin mühri ve meclis-i idare reisi ve veznedarının imzaları ile icra idilecektir. Bunların banka ile olan muamelesinin şirkete müzaf olduğına dair kendilerinden bir muvazaa-i sened-i müştereki ahz olunacaktır.

On yedinci madde

Bi-l cümle hissedaran işbu nizamname-i dahiliyyenin asl olmak üzere şirketçe hıfz idilecek nüshasını nezaretdeki tatbik mühriyle tahtim idecektir.

On sekizinci madde

Şirket namına mübayaa olunacak tahvilatın nev'i ve numarası hissedaranın cüzdanlarına kayd ve işaret olunacaktır.

On dokuzuncu madde

Şirket ikramiye kazandığı takdirde tahvilat bedeliyle beher hisse başına yüzde on ba'de't-tenzil üst tarafı hissedaran beyninde temettü olarak heman tevzi' kılınacaktır. Alınacak tahvilin bedeliyle hisse başına tevkif olunacak yüzde on şirket sermayesinin tezyidine hizmet eyleyecektir. Elli liradan dun ikramiyeler ile amortismanlar tevzi' olunmaz.

Fasl-ı Sani**Şerait-i İkraz****Yirminci madde**

İkrazat faiz nizamı olan senevi yüzde dokuza tabi olacaktır.

Yirmi birinci madde

İkrazat müstakrızın nakden virmiş olduğu hisse miktar-ı mecmuunun yüzde yetmiş beşini tecavüz itmeyeceği gibi medyun deynini tesviye idinceye

kadar cüzdanını rehn makamında şirket veznedarına tevdi mecburdur.

Yirmi ikinci madde

Mustakrız aldığı akçe neden ibaret ise bunun senevi yüzde dokuz hesabıyla müddet-i ikraz faizini peşin i'ta idecektir. Müddet-i istikraz niha-yet bir senedir. Hissedar borcunu eda itmeksizin hissesi mütehammil olma-dıkça bir ikinci istikraz akd idemez.

Fasl-ı Salis

Şirketin İdaresi

Yirmi üçüncü madde

Şirketin meclis-i idaresi hissedaran hey'et-i umumiyesi tarafından intihab olunacak beş azadan ibarettir. İşbu azaların müddet-i memuriyetleri bir senedir. Bunlar beynlerinde bir reis bir muhasib bir veznedar tayin ideceklerdir. Diğer iki zat aza sıfatında bulunacaktır. Ve bu azalar her sene hissedaran hey'et-i umumiyesinin re'yiyle tebdil veyahud ibka olunabilir.

Yirmi dördüncü madde

Meclis-i idareye aza olacakların la-ekall beş hisseye malik olması şarttır.

Yirmi beşinci madde

Meclis-i idare işbu mukavelename ahkamı ile hey'et-i umumiye mukar-eratına adem-i muhalefet şartı ile şirket umurunu rü'yet hususunda selahiyet-i kamileyi haizdir.

Yirmi altıncı madde

Meclis-i idarece her altı ayda bir yani ağustos nihayetinde şirketin ahval-i maliyesini irae ider. Bir bilanço tanzim idileceği gibi her senenin şubatı nihayetinde de kezalik bir ikinci bilanço ile şirket muamelatını natik bir rap-or tanzim idilecek ve bunlar sene ibtidasında ictima idecek meclis-i umu-miye tevdi olunacaktır.

Yirmi yedinci madde

Meclis-i idare azalığı fahridir.

Yirmi sekizinci madde

Meclis-i idarece mukarrerat ekseriyet-i ara ile ittihaz olunur.

Yirmi dokuzuncu madde

Meclis-i idare azaları arasında münhal vukuunda sene başı ictima idecek meclis-i umumice bir münasibi tayin olununcaya deyin meclis-i idare hissedarandan birini muvakkaten intihab idebilecektir.

Otuzuncu madde

İşbu nizamname hilafındaki muamelatdan dolayı şirkete terettüb idecek zararı tazmine meclis-i idare azası müteselsilen mecburdur.

Otuz birinci madde

Mazeret vukuunda meclis-i idare reisi ve azasından her biri diğerinin makamına kaim olur.

Fasl-ı Rabi

Hey'et-i Umumiyye

Otuz ikinci madde

Meclis-i idare her sene Mart ibtidalarında meclis-i umumiyyeyi ictimaa davet idecektir. Bu ictima-ı seneviyyeden maada hissedaran nısfının talebiyle meclis-i umumi suret-i fevkaladede ictima idebilir. İşbu daveti meş'ar ilanname nezaret dairesinin divanhanelerinin dört mahallinde yevm-i ictimadan bir hafta evvel talik olunur.

Otuz üçüncü madde

Meclis-i umumi bi'l-cümle hissedarandan mürekkebdir. Şirket sermayesinin nısfını hamil hissedaran mevcut olmadıkca müzakerat icra olunamayub bir hafta sonra diğer ictimaa davet olunur. İşbu ikinci ictimada hisselerin adedi her ne olursa olsun ictima muteber olub mukarrerat mevcut hisse mikdarı ekseriyet arasıyla ittihaz olunur. Bu suretle virilen karar gaib olanlar için dahi muteberdir. Meclis-i umumiye nezaret muavini riyaset idecektir. Meclis-i umumiye arz olunacak mevadd meclis-i idarece tanzim ve tertib olunur. Şu kadar ki hissedarandan la-ekall on zat tarafından vaki olacak teklif yevm-i ictimadan la-ekall on gün evvel ruzname-i müzakerata idhal idilebilir.

Fasl-ı Hamis

Tasfiye-i Muamelat ve Hisabat

Otuz dördüncü madde

Şirketin müddeti olan on senenin hitamında meclis-i idarenin tanzim ideceği bilanço meclis-i umumice bi't-tedkik tasdik olunduktan sonra tasfiye-i muamelata memur idilecek beş hissedar marifetiyle mevcut sermaye ve kaffe-i temettuatu ve tahvilatı dahi nakde bi't-tahvil hissedarana hisseleri nisbetinde tevzi olacaktır.

**EK 1. Nafia Nezareti Teavün ve İktisad Şirketinin 1327 Senesi
Mart-Şubat Hâsılat Cetveli**

نافعه نظارتی تعاون و اقتصاد شرکتتک ۱۳۲۷ سنه سی مارتی ابتدا سندن سنه
مد کوره شباطی غایه سنه قدر اولان حاصلاتی مین جدولدر

مختلف حاصلات		حساب جاری فائضی		تحويلات فائضی		داخلي استقراض فائضی		تقسیم		اسامی شهرور
غروش	م	غروش	م	غروش	م	غروش	م	غروش	م	
۱۱۲		۰		۰		۱۷۷	۷۵	۷۰۰۰		مارت
۲		۰		۵۵۶	۲۰	۲۱۰		۷۰۰۰		نیسان
۰		۰		۰		۲۲۳	۲۵	۷۰۰۰		مایس
۰		۰		۲۲	۶۸	۲۶۴		۷۰۰۰		حزیران
۳۰		۴۵۵	۷۶	۸۲	۰۸	۳۰۷	۵۰	۷۰۰۰		تموز
۰		۰		۴۹	۴۰	۳۰۶	۷۵	۷۰۰۰		اغستوس
۵		۰		۱۰		۳۸۶	۲۵	۷۰۰۰		ایلول
۰		۰		۲۸	۰۸	۴۳۳	۷۵	۷۰۰۰		تشرین اول
۰		۰		۰		۴۷۹		۵۸۲۰		تشرین ثانی
۱۴۴		۰		۰		۵۰۰	۲۵	۶۵۰۰		کانون اول
۱۰		۲۹۲	۶۸	۲۲	۶۸	۴۸۳	۷۵	۶۳۲۰		کانون ثانی
۲۷		۰		۱۵۲	۲۸	۵۰۴	۷۵	۶۳۸۰		شباط
۳۳۰		۷۴۸	۴۴	۹۲۳	۴۰	۴۲۳۷		۸۱۰۲۰		

ساتنیم غروش
جمعا یکون ۸۷۲۵۸۰۸۴

EK 2. 1326 Yılı Tahvil Alımları

[جدول ٤] ١٣٢٦ سنه سنده مبايعه اولنان تحويلاتی مین جدولدر

تحويلات	١٣٢٦ ١٣٢٥ ١٣٢٤	نومروسى	فرائق اولهرق پياسهسى	ليرا اولهرق مع مصارف ماليتى	ليرا ١٠٨ احصاييله ماليتى
شرق تيمور بوللى	١٨٧٠	٧٨٦	٢٩١		
	»	١٢٩	٢٧٣		
	»	٥٢٠	٦٧٥		
	»	٠٣٢	١٠٠٠	٥٢	١٦
	»	٧٢٩	٨١٩		
پارس ليديسى تحويلى	»	٣١٨	١٠٦٥		
	»	٥٦٧	٠٦٨	٩٣	٤٤
	»	٧٣٥	١٩٢		
	١٨٦٥	٣٤٨	٢٥٣	٢٦	٠٨
	»	٠٧٩	٤٢٢	٨٣	٦٤
فرائض املاك بائقيسى	١٨٧١	١٩٦	٤٢٣	٦٠	٥٢
	»	»	»	»	»
	١٨٧٩	٤٢٩	٣٤	٢٠	٦٠
مصر املاك بائقيسى	١٨٨٠	٥٦١	٨٦٢	٤٠	٢٠
	»	»	»	»	»
	١٨٨٦	٠٧٦	١٣	٠٣	٢٤
	»	٠٧٧	١٣	»	»
	»	٠٧٨	١٣	»	»
	»	٠٤٠	٩٨	»	»
	»	٤٧٥	١٤١	٥٩	٧٢
	»	»	١٨٨	»	»
	»	»	١٢٦	٣٢	٥٦
	»	»	٨٧٥	٣٢٥	»
	»	»	٢٤٤	٣١٦	٠٤
	»	»	١٠٧	»	»
	»	»	٠٩٨	٣٣٨	٠٨
	»	»	٠٢٨	»	»
	»	»	٢٩٢	٣٢٢	٦٠
»	»	٣٧٦	٢٧٣	١٢	
١٩٠٣	٨٥٩	٧٤٨	٢٧١	٩١	
»	٨٦٠	٧٤٨	»	»	
٤٢٠٦٠٨	١٦	٢٩٤	٥٢	١٦	
٤٢٠٦٠٨	١٦	٢٩٤	٥٢	١٦	

EK 3. Ticaret ve Nafia Memurini Tavün ve İktisad Şirketi Şirketin
Dâhili Nizamnamesinden

تجارت و نافعہ مأمورینی نفاہ و اقتصاد شرکتی

نظامنامه داخلی سیدر

مقدمہ

تجارت و نافعہ نظارتی مأمورین و کتبہ سی میانندہ بر طرفدن
یکدیگرک احتیاجاتنه معاونت ایده بیلیمک و دیگر طرفدن امر
اقتصاد و تصرفی تأمین و تسهیل ایتمک اوزره بر شرکت تشکیل
ایدلشد .

فصل اول

شرکتک مقصدی ، عنوانی و سرمایہ سی
برنجی ماده — تجارت و نافعہ نظارتی مأمورینی میانندہ
اچہ ادخار و اقراض ایتمک صورتیه امر اقتصاد و تعاون ایچون
بر شرکت تشکیل ایتمشد .

Kaynakça

- Ahmed**, Feruz (1996), **İttihatçılıktan Kemalizme**, İstanbul: Kaynak.
- İktisadiyat Mecmuası** (1916), 9 Haziran 1332, Yıl 1, Sayı 17, s.1-2.
- İktisadiyat Mecmuası** (1916), 28 Temmuz 1332, Yıl 1, Sayı 23, s.3-4.
- İktisadiyat Mecmuası** (1916), 18 Ağustos 1332, Yıl 1, Sayı 25, s.4-5.
- Nafia Nezareti Teavün ve İktisad Şirketi 1327 Senesi Hülasa-i Hisabiyyesi,
Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul
- Orhan**, Sadettin (2015), “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Sonrası Dönemde Sosyal Güvenlik Düzenlemeleri”, **İş ve Hayat** (Şubat 2015), 1 (1): 193-210.
- Toprak**, Zafer (1982), **Milli İktisat**, Ankara: Yurt Yayınları,
- Toprak**, Zafer (1995), **İttihat-Terakki ve Devletçilik**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,
- Ticaret ve Nafia Memurîni Teavün ve İktisad Şirketi Nizamname-i Dâhilîsi (1326), İSAM Kütüphanesi, Genel No 255657, Ticari No 1326.